

МИРОНЕНКО Т. Є.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
(Сумський національний аграрний
університет)

УДК 343/133

РОЛЬ ПРОКУРОРА У ПРОЦЕСІ ДОКАЗУВАННЯ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена процесу доказування й участі у ньому прокурора, повноваженням, обов'язкам прокурора згідно з механізмом Кримінального процесуального кодексу України. Також у статті розглядаються прогалини в законодавстві, пов'язані з процесом доказування.

Ключові слова: досудове розслідування, доказування, збирання доказів, оцінка доказів, прокурор, тягар доказування.

Стаття посвящена процессу доказывания и участию в нем прокурора, полномочиям, обязанностям прокурора в соответствии с механизмом действующего Уголовного процессуального кодекса Украины. Также в статье рассматриваются пробелы в законодательстве, связанные с процессом доказывания.

Ключевые слова: досудебное расследование, доказывание, собирание доказательств, оценка доказательств, бремя доказывания.

The article is devoted to the process of proving and participating in the process of proving the prosecutor, his powers in accordance with the mechanism of the current Criminal Procedural Code of Ukraine. Also, the article deals with gaps in legislation related to the process of proof.

Key words: pre-trial investigation, proof, gathering of evidence, assessment of evidence, prosecutor, burden of proof.

Вступ. Тема доказування є однією з центральних у кримінальному процесуальному законодавстві. Це пов'язано з реалізацією завдань кримінального провадження: захистом особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороною прав, свобод, законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпеченням швидко, повного і неупередженого розслідування і судового розгляду. Метою такого провадження є притягнення кожної винної особи до відповідальності в міру її вини, що і забезпечується у процесі доказування діяльністю сторони обвинувачення.

Діяльність прокурора у процесі доказування досліджувалася в роботах В.В. Вапнярчука, А.О. Ляша, С.М. Стахівського, О.М. Руденка, В.М. Тertiшника та ін. Але водночас питання щодо повноважень прокурора під час досудового розслідування у процесі доказування залишається остаточно не вирішеним. Причиною цього є не тільки кардинальні зміни у положеннях самого кримінального процесуального законодавства, але й орієнтація на правовий європейський простір, а також недостатня розробка механізму прокурорської діяльності в процесі доказування, якому присвячена незначна частина наукових розробок.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз діяльності прокурора під час доказування у кримінальному провадженні та висвітлення основних проблем у зв'язку з такою доказувальною діяльністю.

Результати дослідження. Серед суб'єктів доказування кримінальне процесуальне законодавство виділяє прокурора. Саме він разом зі слідчим представляє сторону обвинувачення, яка несе тягар доказування. Вказане положення повністю відповідає презумпції невинуватості і ст. 92 Конституції України: «Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину». За ст. 36 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) серед обов'язків прокурора чітко визначений обов'язок починати судове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України (ст. 36 ч. 2. п. 1), мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування (ст. 36 ч. 2 п. 2), а також у необхідних випадках особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, передбаченому законодавством (ст. 36 ч. 2. п. 4). Всі вказані дії прокурора безпосередньо стосуються процесу доказування.

Під обов'язком доказування, за думкою В.В. Вапнярчука, потрібно розуміти юридичний обов'язок певних суб'єктів кримінального провадження [1, с. 347], а тягар доказування – це правове явище, сутність якого полягає у зумовленій інтересом процесуальній необхідності певного суб'єкта доказування відстояти свою правову позицію позитивними й об'єктивно досяжними твердженнями [1, с. 252]. Також він зазначає, що тягар доказування забезпечується не заходами юридичної відповідальності, а інтересом сторін кримінального провадження. Саме інтерес є рушійною силою у реалізації тягара доказування [1, с. 360–361].

Поняття доказування у науковій літературі не має єдиного визначення. Так, наприклад, В.М. Тертишняк зазначає, що доказування – дія зі встановлення істинності будь-якого судження, положення (тези) на підставі інших суджень, істинність яких перевірена, за допомогою аргументів (посилань), істинність яких встановлена [2, с. 154]. А саме доказування у кримінальному процесі є здійснюваною в передбаченому законом порядку діяльністю слідчого, прокурора та суду за участю інших суб'єктів процесуальних правовідносин зі здобуття, дослідження, перевірки й оцінки фактичних даних (доказів), використання їх у встановленні істини у справі, обґрунтуванні висновків і рішень, які приймаються [3, с. 66].

На думку М. Костіна, доказування є діяльністю у порушенні кримінальної справи судді, прокурора, слідчого, дізнавача, інших уповноважених кримінально-процесуальним законом суб'єктів, основу якої складають логічно-аналітичні операції з перевірки й оцінки сформованих доказів з метою встановлення підстав для кримінальної відповідальності і застосування покарання, захисту невинних осіб від необґрунтованого засудження шляхом використання доказів для обґрунтування і мотивування відповідних процесуальних рішень [4, с. 146].

Доказування Є.Г. Коваленком розуміється як дослідження – поєднання практичних дій і мислення учасників кримінально-процесуальної діяльності. Його елементами є виявлення, збирання, дослідження, перевірка, закріплення й оцінка доказів і їх джерел [5, с. 91]. Це діяльність із виявлення і збирання доказів і їх процесуальних джерел та отримання на їх основі обґрунтованих висновків у кримінальній справі [5, с. 92].

Схоже визначення дає М.М. Михеєнко: це діяльність уповноважених суб'єктів кримінального процесу щодо збирання (формування), перевірки й оцінки доказів і їх процесуальних джерел, а також стосовно формулювання на цій основі певних тез і наведення аргументів для їх обґрунтування [6, с. 117].

А.О. Ляш зазначає, що процес доказування складається зі збирання доказів, їх перевірки й оцінки, висунення тез і їх обґрунтування [7, с. 94].

О.С. Осетрова виділяє три етапи доказування в діяльності прокурора: збирання, розгляд доказів і перевірку [8, с. 94].

Підсумовуючи сказане, варто розглянути процес доказування, який, на нашу думку, включає збирання, дослідження, закріплення й оцінку доказів. Але ці складники не існують окремо один від одного, а існування кожного порушує межі іншого. Так, наприклад, збирання доказів уже передбачає дослідження доказів, збирання співвідноситься із закріпленням, дослідження напряму пов'язане з оцінкою тощо.

З метою узагальнення і синтезу інформації необхідно проаналізувати участь прокурора в кожній перерахованій складовій частині.

У ст. 216 КПК України визначається підслідність, але серед органів, які проводять досудове розслідування, прямо не зазначені слідчі відділи прокуратури. Також і положення ст. 38 КПК України не називає серед органів досудового розслідування органи прокуратури. КПК відзначає, що прокуратура здійснює контролюючу функцію під час проведення досудового розслідування: нагляд за додержанням закону органами досудового розслідування. Але в структурі кожної місцевої, регіональної, обласної прокуратури є слідчі відділи, а також управління з розслідування кримінальних проваджень слідчими органів прокуратури та процесуального керівництва. Так, це не суперечить іншим положенням КПК України, зокрема в ч. 1 ст. 36 КПК України прокурор уповноважений починати досудове розслідування за наявності підстав для цього, повідомляти особі про підозру (ч. 11 ст. 36 КПК України), пред'являти цивільний позов тощо. Також положення п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України дозволяє в необхідних випадках проводити прокурору слідчі (розшукові) та процесуальні дії. Але в законодавстві не конкретизовано, які ж саме випадки є необхідними. Необхідність може виникнути в будь-який момент під час розслідування будь-якого провадження з невизначеним ступенем складності.

Фактично прокурор займається збиранням доказів, формуванням їх. Формування, на нашу думку, передбачає складання процесуальних документів, які мають значення для правильного вирішення кримінального провадження по суті. У КПК слід внести положення, що конкретизують іншу діяльність прокурора, яка не контролюючою.

Також слід звернути увагу на те, що Апеляційний суд Дніпропетровської області своїм рішенням № 201/1405/18 від 16 березня 2018 р. зазначив, що слідчі підрозділи органів прокуратури не є органом досудового розслідування та позбавлені повноваження здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях. Аргументацією для такого рішення є те, що ст. 216 КПК України наявність такого суб'єкта кримінального процесу, як слідчий органу прокуратури, взагалі не передбачена. Тобто, з огляду на вищевказані положення кримінального процесуального закону, слідчі органів прокуратури втратили повноваження щодо здійснення досудового розслідування у кримінальних провадженнях, розпочатих після 19 листопада 2017 р., оскільки розслідування злочинів, підслідність яких визначена ч. 4 ст. 216 КПК України, повинні здійснювати слідчі органи Державного бюро розслідувань [9].

Державне бюро розслідування не почало функціонувати, тому і не взяло, відповідно, на себе функції прокуратури та її слідчих відділів. Проблема залишається відкритою і сьогодні.

Дослідження передбачає пошук нових знань, тобто процес, пов'язаний із доказуванням. З дослідженням безпосередньо співвідносяться докази і сам процес доказування. Так, у ст. 36 КПК України зазначено, що прокурор, здійснюючи свої повноваження, має повний доступ до матеріалів, документів і їх відомостей, що стосуються досудового розслідування (ч. 2 п. 2 ст. 36 КПК України). Це запроваджене з метою не тільки контролю за діяльністю органу досудового розслідування, не тільки з наглядовою функцією, але й із метою дослідження матеріалів провадження, повноти розслідування і ходу слідства. Дослідження виконує функцію керівництва слідством, коли прокурор несе ідею найбільшої ефективної діяльності слідства. Результатом такого дослідження є надання органу розслідування письмових вказівок щодо подальшої діяльності. В.О. Прядко вважає, що визначення кола доказів прокурором під час досудового розслідування та способів їх отримання забезпечують законність дій слідчого також і під час вимушеного обмеження конституційних прав громадян на недоторканість [10, с. 45].

Закріплення доказів відбувається на підставі їх аналізу у письмовій формі, у документальній формі. Закріплення – це підсилення, узагальнення. Таке підсилення відбувається під час складання повідомлення про підозру, в якому об'єктивно, послідовно, вмотивовано, в логічній формі, з юридично чітким формулюванням викладаються обставини вчиненого винною особою кримінального правопорушення. Ще одним таким документом є обвину-

вальний акт, який складається прокурором або може бути ним затверджений, якщо складається слідчим. Це підсумок досудового слідства, який містить відомості про обвинувачення, його зміст, підстави і докази. Але цей висновок виникає не без участі прокурора, тому що з прокурором узгоджується доцільність, порядок проведення і послідовність частини слідчих дій.

Питання про оцінку доказів прокурором теж є неоднозначним в українському процесуальному праві, виходячи з неоднозначності самого поняття «оцінка». Також відсутня однозначна судова практика та законодавче регулювання щодо самої оцінки недопустимості і недостовірності доказів у кримінальному провадженні.

У теорії доказового права існує два види оцінки доказів. Перша з них, формальна, ґрунтується на існуванні правила оцінки і виробленому алгоритмі дій. Цей спосіб до мінімуму зводить помилки під час процесу оцінки і не передбачає домінування суб'єктивного фактора. За формальної оцінки кожен доказ мав наперед встановлену силу, і достатність доказів визначається заздалегідь. За сучасних умов така оцінка є недопустимою, тому що жоден доказ не має наперед встановленої сили і переваг серед інших доказів, а докази оцінюються в їх сукупності. Вільна оцінка доказів ґрунтується на підставі внутрішнього переконання, відповідно до логічних і психологічних законів. Вільна оцінка доказів діє сьогодні й у вітчизняному кримінальному процесі.

У ст. 94 КПК України зауважено, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, оцінюють кожен доказ за належністю, допустимістю, достовірністю, а всю сукупність доказів – за достатністю, для прийняття відповідного процесуального рішення, яким може бути підсумок винності – обвинувальний акт або постановою про закриття матеріалів кримінального провадження.

Під вільною оцінкою доказів розуміють логічну, розумову, інтелектуальну діяльність прокурора та інших учасників кримінального провадження щодо співвідношення за поняттями допустимості, належності, достовірності, значення кожного з отриманих доказів і достатності їх як сукупності для встановлення обставин, необхідних для вирішення справи по суті. Використовуються такі прийоми, як аналіз, синтез, порівняння, моделювання, зіставлення тощо.

Оцінка відбувається через:

- складання процесуальних документів;
- судові промови (у т. ч. і через промову сторони обвинувачення);
- судові дебати;
- фіксування в протоколі судового засідання;
- судові рішення.

Оцінка доказів базується на внутрішньому переконанні. Під внутрішнім переконанням розуміється суб'єктивна впевненість у відповідності об'єктивної оцінки обставинам і фактам, що об'єктивно існують [11, с. 586]. Переконання проходить численні етапи від почуття до складних логічних операцій, але основою для висновків є пережитий досвід. У переконанні В.О. Коновалова, Ю.О. Шепітько виділяють такі основні етапи, як:

- 1) аналіз певних обставин, матеріалів (цьому етапу передують почуттєве пізнання);
- 2) зіставлення результатів аналізу з іншими матеріалами (минулий досвід, рівень знань особи в досліджуваній галузі);
- 3) синтез, що передбачає створення основи для почуття переконаності [11, с. 586].

Прокурор оцінює докази безпосередньо, сприймаючи кожен із доказів окремо, послідовно, а також у всій сукупності протягом всього кримінального провадження. Тому для об'єктивної оцінки необхідні такі умови: непов'язаність суб'єкта оцінки з думкою інших осіб; жодні докази для прокурора не мають наперед встановленої сили.

Висновки. Прокурор у процесі доказування виконує складну активну роль. Складність процесу доказування мотивована не тільки специфікою кожного кримінального провадження, у якому прокурор виконує контролюючу і доказову діяльність, а й відсутністю

чіткої законодавчої регламентації діяльності сторони обвинувачення. Зокрема, кримінальний процесуальний закон не вказує, за яких підстав і в яких виключних випадках прокурор особисто здійснює досудове розслідування, хто має виконувати контролюючу функцію над прокурором у разі здійснення досудового розслідування. Невирішеним питанням залишається суб'єктивний фактор оцінки доказів прокурором, який тягне за собою помилкові дії як наслідок будь-якої суб'єктивної діяльності.

Прокурор бере участь у процесі доказування через збирання, дослідження, закріплення й оцінку доказів, що не є окремими елементами його діяльності, а пов'язані між собою, є взаємопроникаючими, як і сама діяльність прокурора та інших суб'єктів, які несуть на собі тягар доказування у кримінальному провадженні.

Як будь-який вид процесуальної діяльності, доказувальна діяльність прокурора потребує вдосконалення професійного досвіду, володіння правовою інформацією і правосвідомістю, а також поліпшення механізму здійснення доказування на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування: монографія. Х.: Юрайт, 2017. 408 с.
2. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. К.: Алерта, 2016. 810 с.
3. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / за заг. ред. В.М. Тертишника. К.: Алерта, 2015. 294 с.
4. Костін М. Поняття «доказування» у кримінальному процесі України. Право України. 2004. № 1. С. 146.
5. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
6. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном производстве. К.: 1984. С. 117.
7. Ляш А.О. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2006. 185 с.
8. Осетрова О.С. Перевірка та оцінка недопустимості доказів у кримінальному провадженні. Митна справа. 2015. № 3 (99). Ч. 2. С. 93–97.
9. Рішення Апеляційного суду Дніпропетровської області від 16 березня 2018 р. № 201/1405/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72864642>.
10. Прядко В.О. Мета, завдання та суть прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва негласними слідчими (розшуковими) діями. Судова апеляція. 2015. № 1 (38). С. 42–49.
11. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. Харків: Право, 2018. 952 с.

